

Klasicist Valentino Presani u Dalmaciji

Prva klasicistička ostvarenja u Zadru javljaju se tek nakon pada Mletačke Republike, odnosno na samom početku 19. stoljeća. Iako tada počinje dugogodišnja austrijska vladavina (od 1797—1806. i od 1813—1918), značajan poticaj širenju novih, klasicističkih ideja bilo je kratko sedmogodišnje razdoblje francuske okupacije (1806—1813), da bi se arhitektura ovog stila ostvarivala tijekom prve polovine prošlog stoljeća. U vrijeme ranog razdoblja II. austrijske vladavine postoji povezanost s talijanskim centrima (Rim, Venecija) preko arhitekata školovanih u tim krajevima, koji povremeno žive i rade u Zadru. U drugoj polovici stoljeća Austrija preferira svoje ljude, tako da je arhitektura ovog kraja, u svom daljem razvoju, uvjetovana odredbama bečkog ministarstva za gradnju.

Klasicistička aktivnost, koju su najavili već Francuzi, nastavila se u vrijeme II. austrijske vladavine, iako je najčešće u obliku neostvarenih nacrtu obogaćivala arhivsku, a ne urbanu sredinu. Bez obzira na to, jesu li, i koliko, neki projekti bili štetni u odnosu na povijesnu vrijednost zadarske jezgre — činjenica je, da je živost i organizacija grada, njegovih komunalija i prometnica u to vrijeme značajna i kreativna, da bi u drugoj polovici prošlog stoljeća jenjavala i svela se na uniformnu, neinventivnu arhitektonsku gradnju na terenima porušenih gradskih zidina.

Upravo u tom razdoblju aktivnosti i mnoštva ideja i planova za gradnju palača, škola i kaznionica, za regulaciju luke, vodovoda i cesta u Zadru djeluje Valentino Presani¹ (1788—1861), čiji projekti pobjeđuju na

¹ Osnovni je pisani izvor o životu i radu V. Presanija knjiga G. B. Locatellija, *La necropoli udinese inventata e descritta per Valentino Presani*, Udine 1864.

Prema tom autoru Presani je rođen u Udinama 18. IV. 1788, gdje je i umro 18. IV. 1861. Postigao je zvanje inženjera i arhitekta na Sveučilištu u Bologni, a kao stipendist na rimskoj Accademia Italiana di Belle Arti 1815. dobiva Canovinu nagradu. Nakog toga je postavljen za privremenog profesora crtanja na Liceju u Trevisu, a 1817. imenovan je provincijskim inženjerom za Friuli sa sjedištem u Udinama. Službeno je premješten u Dalmaciju 1826, gdje je od 1834. bio direktor javne gradnje sa sjedištem u Zadru. U toj funkciji je ostao do 1838, kada je premješten u Trst. Otada više nije djelovao u Dalmaciji, iako je neko vrijeme radio na vodovodnim radovima u Istri.

O Presanijevom krugu poznanika i utjecajima za školovanja govori C. Bosio: »*Giovane ancora, visitò Roma e la Magna Grecia, per ispirarsi a quei monumenti insigni di valore antico e moderno; e strinse ivi i legami della piu calda amicizia coi primi maestri dell'arte cogli Hayez, coi Palagi, coi Tenerani. Sopra*

natječajima, odnosno realiziraju se. Tome je pridonosila skromnost, ekonomičnost i prilagodljivost njegovih nacrtu, koji su ujedno predstavljali stilsko-estetske vrijednosti za ovaj grad.

Presani dolazi u Dalmaciju u ožujku 1826. kao privremeni inženjer pri Direkciji javne gradnje u Zadru. Iako je u početku zaposlen na gradnji ceste preko Velebita, gdje s prekidima boravi od 1827. do 1831. godine,² istovremeno je aktivan i na drugim područjima.

Za svojeg dvanaestogodišnjeg boravka u Zadru sudjelovao je u svim značajnim projektima i obnovama. Osim autorovih zapisa,³ o njegovoj aktivnosti govore i sačuvani nacrti u Historijskom arhivu u Zadru. Najranije datirani nacrt je iz 1828—29. godine. To je projekt za pregradnju ilirskog sjemeništa, što nije ostvareno.⁴ Zatim je sačuvan nacrt za gradnju istražnog zatvora 1829. godine, što je realizirano tek 1845,⁵ ali je zgrada srušena 1959. godine. Sačuvani su neostvareni nacrti za sud i zatvor na terenu Sv. Dimitrija (1829), te za kaznionice na istom terenu (1833).⁶ Nacrti za proširenje zapadnog krila samostana sv. Krševana (1836) realizirani su, uz neke izmjene, 1842. godine⁷ (vidi sl. 1, 2).

Prema Presanijevu nacrtu napravljena je kamena krstionica u crkvi sv. Šime (1832),⁸ a 1835. preuređeno je kazalište Teatro Nobile⁹ (sl. 3). Posebno je za Zadar bila važna gradnja vodovoda prema nacrtu i pod rukovođenjem samog Presanija. Vodovod je dovršen 1838. godine.¹⁰ Značajan je Presanijev rad na regulaciji rijeka Cetine, Neretve i Krke¹¹.

Veoma je interesantna zbirka Presanijevih nacrtu za preuređenje zadarskog groblja iz 1854. godine. Iako je tada živio u Trstu, sjećao se skromnog i neuređenog groblja, jer je, u vrijeme svog boravka u Zadru, bio regulirao potok Ričinu, koji je podlokavao zid groblja. Svoje nacrtu je poslao zadarskom slikaru Salghetti-Drioliju,¹² ali tadašnje vlasti nisu podržale gradnju ovog vrijednog projekta.

tutto, fu caro all'immortale Canova, che lo trattava come suo figlio, ed a cui teneva bene spesso vece di segretario» (C. Bosio, Necrologia, u La voce dalmatica, Zadar, 1861, N. 19.).

² Historijski arhiv u Zadru (dalje HAZ), Indeks registature Namjesništva, 1827. god., f. X/2, 1635. Tu se prvi put spominje odlazak inženjera Presanija na Velebit u vezi s gradnjom mosta i cisterne. On sam navodi u *La necropoli...* str. 14: »*Mi sono occupato pel miglioramento nelle opere stradali, che trovai in uno stato di assoluto abbandono. Fui occupato per quattro anni nei lavori di costruzione della grande strada che dalla Dalmazia passa nella Croazia, attraversando il monte Velebich».*

³ Presanijeve zapise donosi Locatelli u navedenom dijelu.

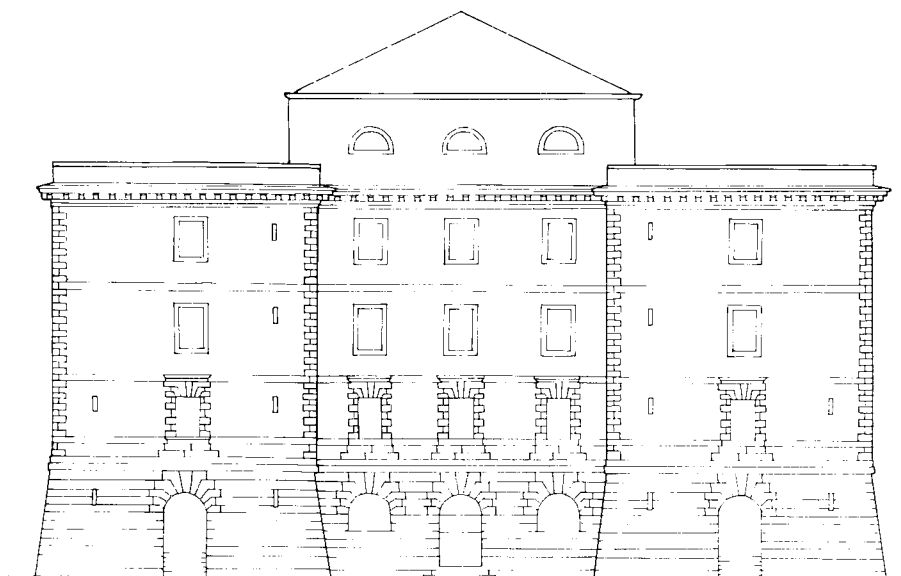
⁴ HAZ, Inventar raznih nacrtu građevinskih objekata, nacrt II/B-1,4.

⁵ Na istom mjestu, nacrt III/H-3 i III/C.

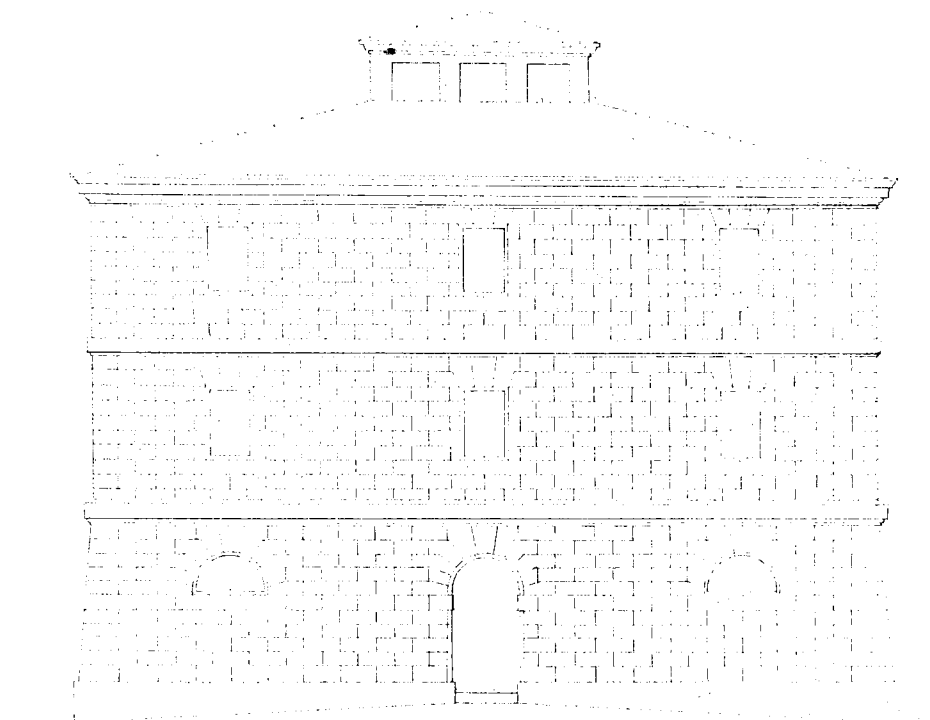
⁶ Na istom mjestu, nacrt III/H-1.

⁷ HAZ, spisi registature Namjesništva (dalje spisi r. N.), 1842. god., f. VII/2. Citav samostan, pa i ovo zapadno krilo, stradali su u prošlom ratu. Sada je na tom mjestu zgrada Narodnog muzeja, koja u svom tlocrtu ponavlja dimenzije nekadašnjeg samostanskog krila.

⁸ Izradu krstionice spominje Bianchi, a Sabalich je pripisuje Presaniju. Krstionica ima finu liniju klasicističkog designa, što potvrđuje njezinu atribuciju ovom autoru. (F. Bianchi, *Fasti di Zara*, Zadar, 1888, str. 137; G. Sabalich, *Guida archeologica di Zara*, Zadar, 1897, str. 362).

1 Zapadno pročelje zatvora iz 1829. godine

2 Projekt kaznionice iz 1833. godine

Tlocrt terena je zaobljeni pravokutnik s polukružnim bočnim krakovima latinskog križa. Strogo je simetričan sa centralnom, kvadratnom crkvicom, u koju se ulazi kroz raščlanjenu apsidu. Crkva je katovima bila razdijeljena u kosturnicu, nadgrobni spomenik i kapelu, na vrhu. Izradio je i nekoliko varijanti većih crkava, u zamjenu za ovu interesantnu grobnu kapelu (sl. 4, 5, 6, 7, 8).

⁹ Presani o tome piše: »Da Sua Eccellenza il Governatore ebbi l'incarico di prestarmi per la riduzione del Teatro di Zara« (Locatelli, n. d., str. 16). Kazalište je tom prilikom popravljeno i prošireno novim ulazom, koji je izgrađen na mjestu sakristije crkve sv. Antuna Opata (Bianchi, n. d., str. 138), a Sabalich ističe Presanijevu zaslugu u izradi strojeva za rasvjetu pozornice. On donosi tekst posvetne ploče koja je spominjala Presanija, a nalazila se na ulazu u mali atrij gdje su se prodavale ulaznice:

SOLLATIO. ET ORNAMENTO
DALMATIAE METROPOLEOS
FELICISSIMAE. DITIONIS. AVSTRALIACAE
PROVINCIAM. LAETIS. MODERANTE. AVSPICIIS
DOMI. MILITIAEQVE
WENCESLAO. COMITE. A LILIENBERGIO
PATRONORVM. COETVS
AERE. CONLATO
OPVS. DVCENTE. OPIFICES. QVE.
VALENTINO. A PRAESANIIS
PUB. REL. AEDILIS. PRAESIDE
MUSIS. COTHURNO. ET SOCCO
AEDEM INSTAURANDAM

C.

ANNO. MDCCCXXXV

(G. Sabalich, Cronistoria aneddotica del Nobile teatro di Zara, Zadar 1922, str. 146. i 147). Postoji račun za isplatu obavljenih radova na kazalištu, koji spominje obnovu scene, pet soba za glumce, spremište za rasvjetne strojeve i žbukanje zidova i stropa partera za svotu od 1544:26 forinti (HAZ, spisi r.N., 1843. god., f. 3/10, sv. 429). Kazalište nije sačuvano.

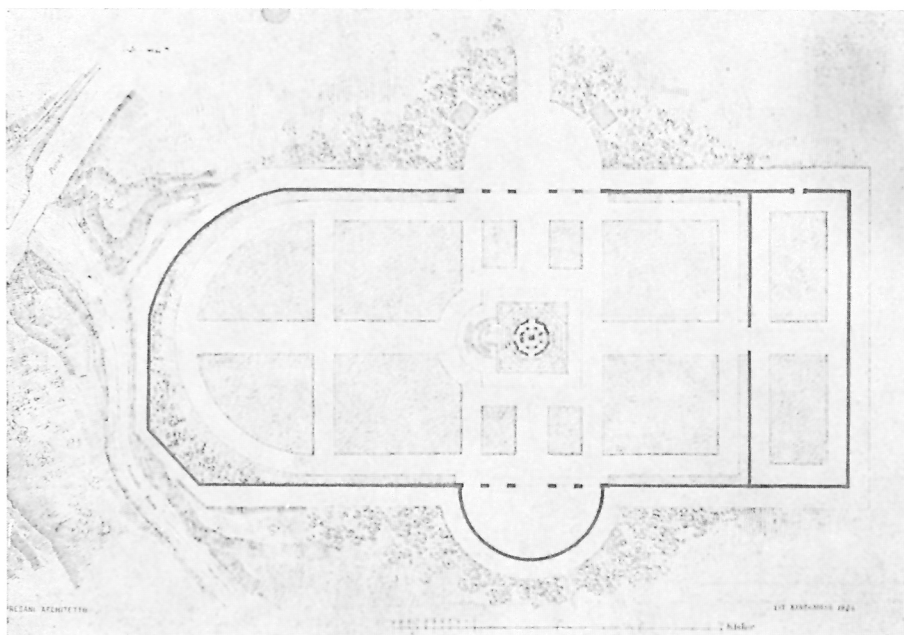
¹⁰ Presani opisuje projektiranje i gradnju zadarskog vodovoda (Locatelli, n. d., str. 16). Radove možemo pratiti i datirati prema spisima r.N. u HAZ-u, 1838. god., f. IX/2, sv. 611. Presanijeve su vjerojatno i dvije polukružne kamenice, ukrašene stiliziranim listovima, koje se nalaze na Trgu pet bunara, do kojeg je dopirao vodovod.

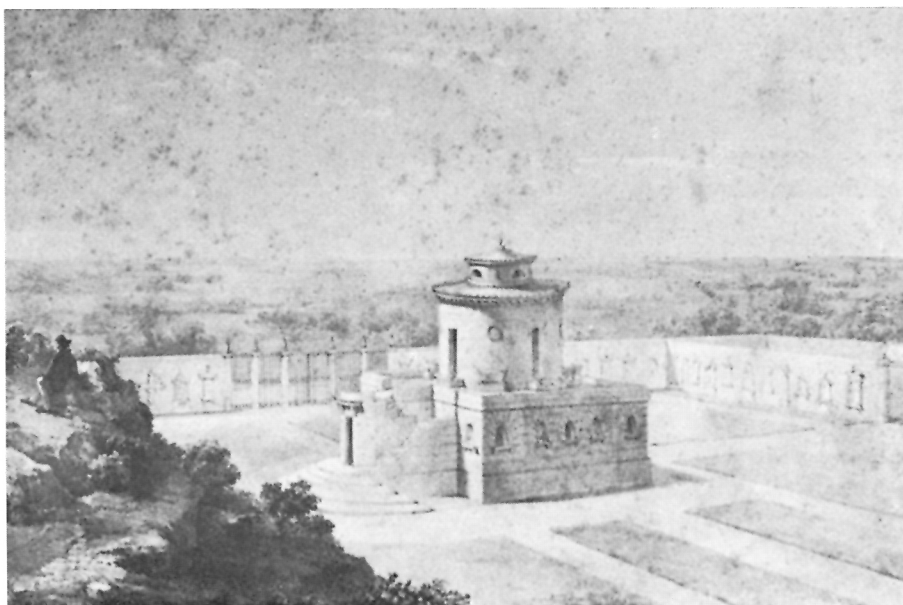
3 Krstionica u crkvi Sv. Sime

¹¹ Locatelli, n. d., str. 14.

¹² V. Presani, Riduzione del Cimitero di Zara, Trieste 1854. Presani je navedenu knjigu poslao zadarskom slikaru F. Salghetti-Drioliju povodom smrti njegove žene. Osim posvete ona sadržava četrnaest litografija za preuređenje groblja, odnosno projekte nekoliko tipova crkava kao središnje osi samog groblja. Suvremenik Pietro Pagani ovako je opisao navedene nacрте: »Stile severo, quale si addice a soggetto mesto e pio, unità di concetto, semplicità di forme, armonica varietà di parti formano i pregi principali di questo progetto del Presani, nel quale le dimore della morta gente sono simmetricamente disposte intorno ad un tempietto che dal centro s'eleva...« (P. Pagani, Angelica Salghetti-Drioli, Trieste, 1862).

4 Tlocrt groblja

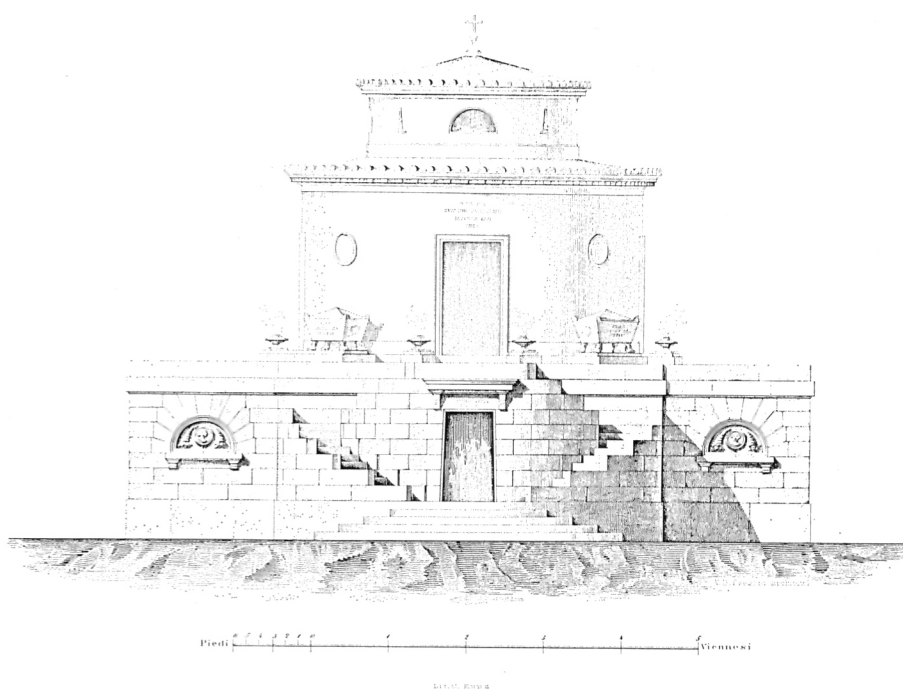
5 Panorama groblja

Zadarsko groblje je preuređeno 1866. godine, kad je izgrađena neogotička kapela s arkadama, kao odraz romantičarskih neostilskih tendencija što se javljaju u Zadru oko šezdesetih godina prošlog stoljeća.

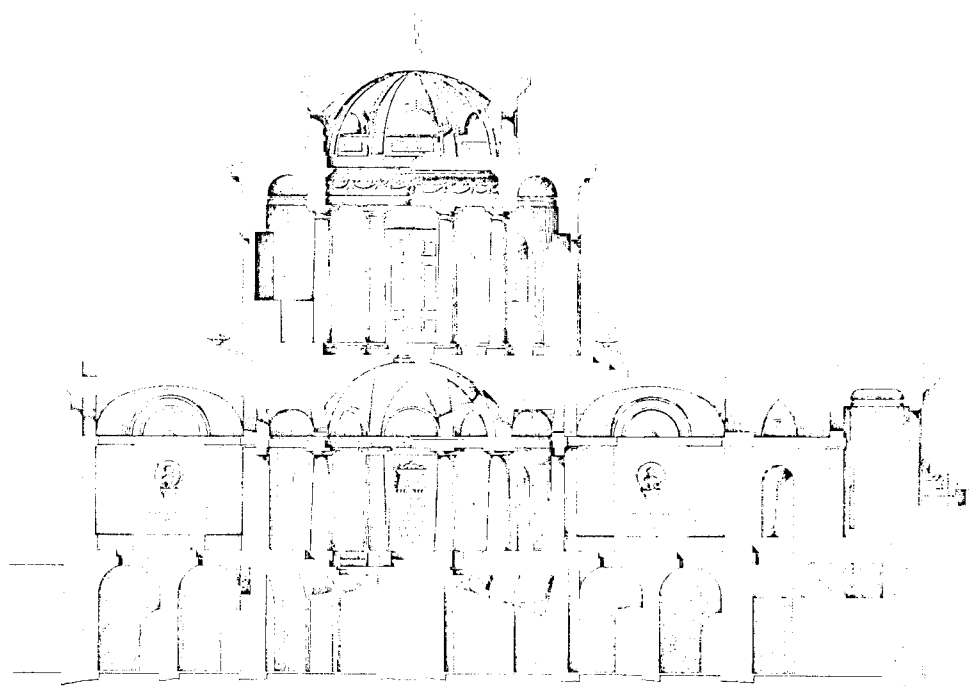
Na žalost, nisu pronađeni nacrti Presanijevih sačuvanih ostvarenja: kapele sv. Frane u Podpragu na Velebitu (1832), župne crkve sv. Marije u Privlaci kraj Zadra (1836) i Gospe od Ružarija u Kričkama kod Drniša (1829?).

Kapela sv. Frane je nastala prilikom gradnje glavne prometnice između Dalmacije i Hrvatske, a u čast vla-

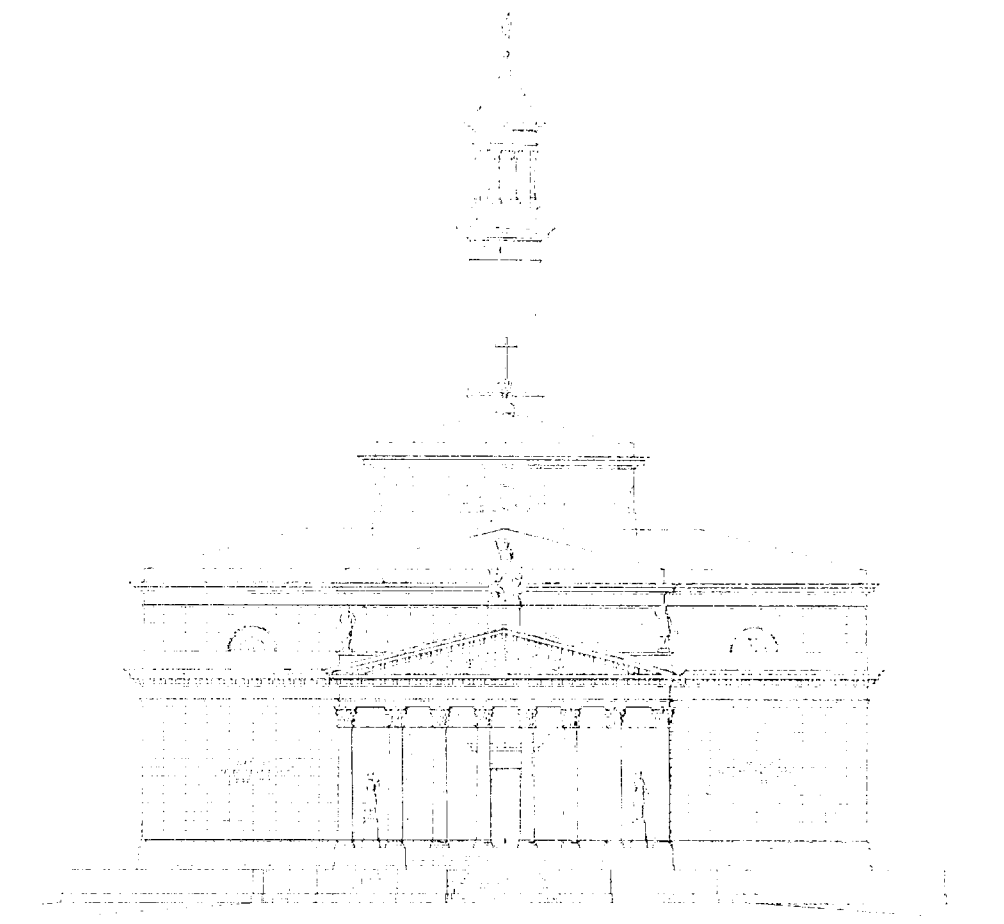
dara Franje I. Nalazi se na nadmorskoj visini od 834 metra,¹³ a na prijevoju ceste koja od Obrovca preko Malog Halana vodi u Liku. Boraveći nekoliko godina na gradilištu, u pustom i surovom kraju, Presani je pokušao dobrovoljnim radom kamenorezaca podići kapelu.¹⁴ Taj pothvat je potpomogao grof Lilienberg, tako da je Presani razradio i proširio projekt. Dobrovoljnim doprinosima dalmatinskih gradova otpočeta je gradnja crkvice 1832, a dovršena 1841. godine.¹⁵ Izrađena je litografija u boji u povodu otvaranja ceste za Liku,¹⁶ na kojoj je prikazana crkvice sv. Frane i susjedna zgrada svratišta,¹⁷ koja je, čini se, također Presanijev projekt.

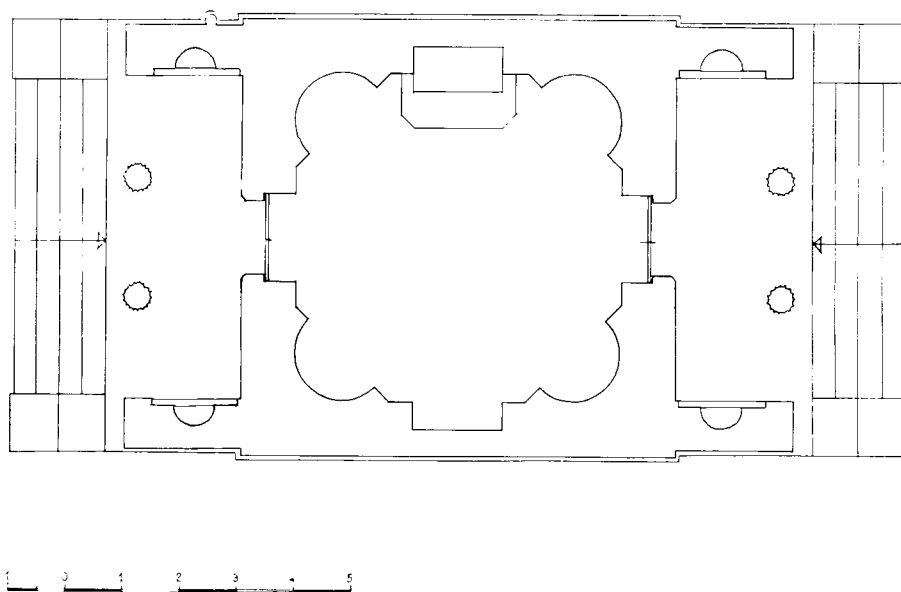
6 Pročelje grobne kapele

7 Presjek kroz grobnu kapelu

8 Projekt crkve za zadarsko groblje

9 Crkva sv. Frane, tlocrt

¹³ F. Bianchi, *Zara cristiana II*, str. 302.

¹⁴ G. B. Locatelli, n. d., str. 15.

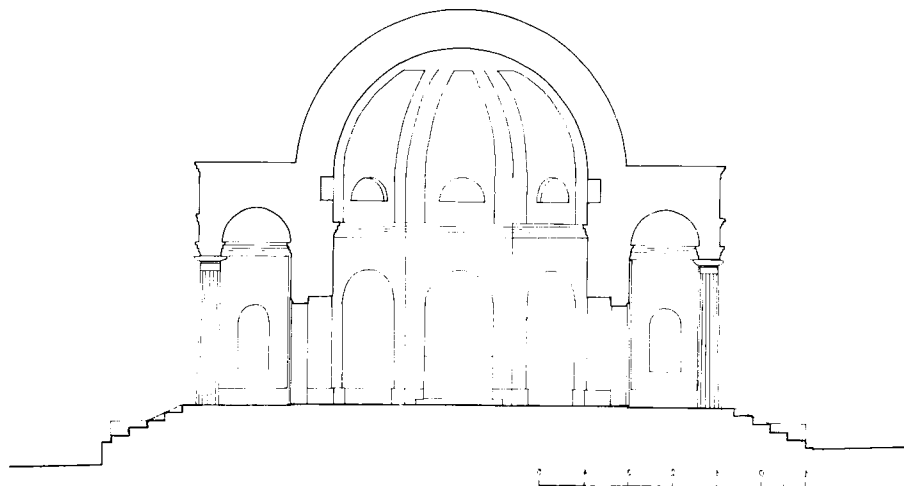
Presani opisuje uvjete života i spontani početak gradnje crkvice: »In questo lavoro si presentavano continue difficoltà per la natura aspra del luogo, per la mancanza di ricoveri, per la deficienza d'acqua pegli usi della vita, perchè gli operai che venivano requisiti erano inesperti. Si arrivò tutto a superare mediante una straordinaria attività ed una somma vigilanza. Affinchè molti operai che si raccoglievano in quei luoghi deserti non venissero distratti nei giorni festivi, per recarsi in paesi lontani ad ascoltare la S. Messa, ottenni di far celebrare ogni festa il Divino Ufficio sul luogo del lavoro. La Messa diceasi sotto una tenda o sotto una baracca, che a molti non ispiravano devozione. Profittando della circostanza convocai gli operai cattolici e feci loro conoscere che in noi stessi stavano i mezzi per eseguire una Cappella stabile in viva pietra, senza ricorrere alla Superiorità e senza aggravare l'Erario di nessuna spesa, e cio ogni qualvolta avessimo riunite le nostre volontà e le nostre forze. Proposi che ciascun muratore e minatore dovesse approntare

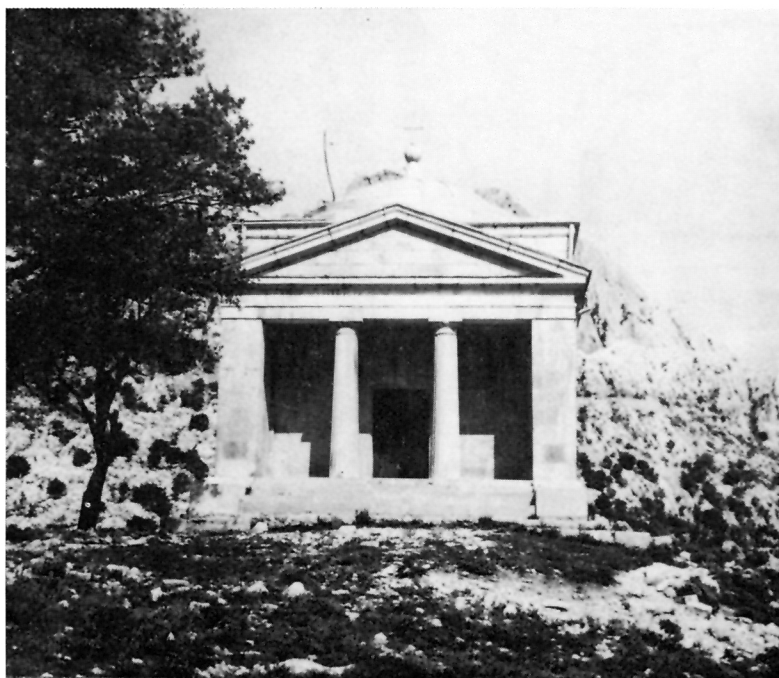
una pietra lavorata ogni giorno festivo e che gli altri avessero a prestarsi nella manualità. Ottemi la promessa, e dopo approntato buona massa del materiale lavorato, si pose la prima pietra con formalità, e quindi, lavorando alcune ore dopo ascoltata la messa, si progrediva con la costruzione delle muraglie. Nell'incanto d'una visita che fece sui lavori stradali S. E. il conte Lilienberg, governatore benemerito della Dalmazia, rimarcò il nostro lavoro già incamminato, applaudì all'intendimento, e volle Egli stesso contribuire; mostrando però il desiderio che alla vergine semplicità del nostro progetto vi si aggiungesse qualche architettonica decorazione.

Si abbellì il progetto con parca decorazione, e si costruì un Tempietto stabile, che venne dedicato a San Francesco perchè ricordasse eternamente il nome dell'Augusto che imperava.

¹⁵ U Zadarskom arhivu postoji popis dobrovoljnih priloga za gradnju hrama na Velebitu u kojem se vidi kako su razni gradovi odvojili određene sume novca. Najveći prilog je bio od Comissione Montaniatica di Dernis, 3000 forinti. Ukupno je bilo skupljeno 4308 forinti i 35 1/4 krajcara (vidi HAZ, spisi r.N., 1837. god., f.X'2, 6875).

10 Presjek crkve sv. Frane

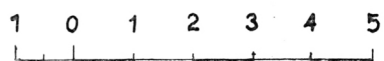
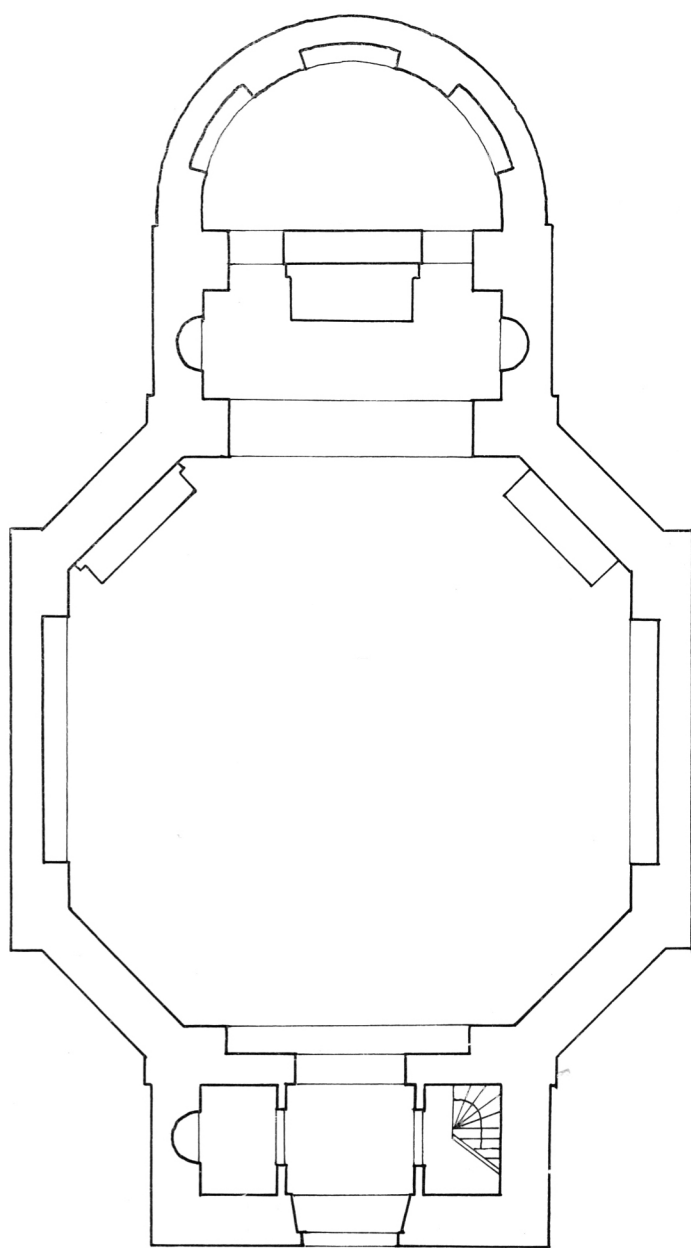

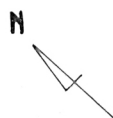
11 Pročelje crkve sv. Frane

12 Pogled s juga na crkvu sv. Frane

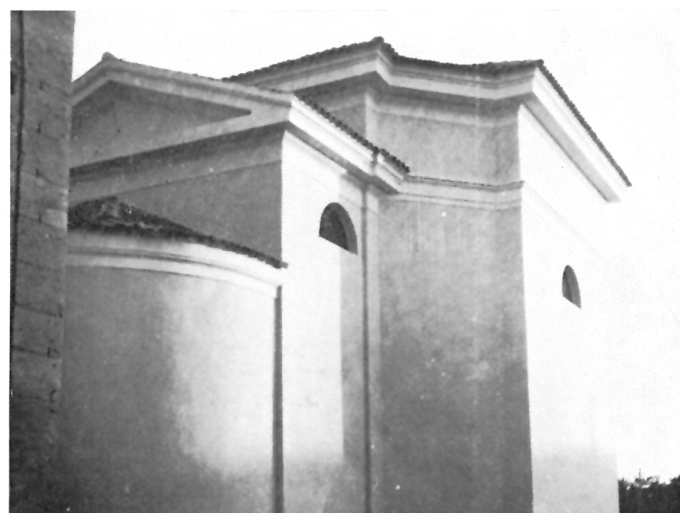

13 PRIVLAKA, tlocrt crkve sv. Marije

14 Zapadno pročelje crkve sv. Marije

15 Crkva sv. Marije, raščlanjenost masa

16 Pogled na crkvu Gospe od Ružarija u Kričkama

Tlocrt sv. Frane je raščlanjeni osmerokut upisan u kvadrat, s dva nasuprotna dorska portika (sl. 9, 10, 11). Nad središnjim kvadratom diže se osmerostrana kupola kao nastavak unutrašnjeg tlocrta. Portici su niži i završavaju u visini baze kupole.

Crkvice se zbog neravnog terena diže nad nejednako visokim postoljem. Do ulaznih pročelja se s istočne i zapadne strane dolazi četirima plitkim stubama u visini kojih se nastavlja baza u svjetlijem kamenu. Portici su tipa hrama s antama, s po dva monolitna dorska stupa, koji nose dvodijelni arhitrav sa zabatom. Rubni vijenac zabata i profilirani donji dio arhitrava od bi-

jelog su kamena. Nastavljaju se kao ukrasni vijenci bočnim pročeljima, koja su raščlanjena s po jednim lunetarnim otvorom nad njima. Središnji prostor završava krovnim vijencem, nad kojim se diže kupola presvučena metalnim pločama i ukrašena kamenom kuglom na postolju (sl. 12).

Portici su bačvasto nadsvedeni s po jednom nišom na bočnim zidovima. U unutrašnjosti je osmerokut raščlanjen naizmjeničnim polukružnim i kvadratnim udubljenjima. U južnom kvadratnom udubljenju smještena su vrata, a na sjevernom zidu oltar. Nad razdjelnim vijencem u visini prozora niže se još šest slijepih po-

17 Zapadno pročelje Gospe od Ružarija

18 *Gospa od Ružarija, zvonici*

lukružnih otvora. Pod je zvjezdasto ornamentiran crnim i bijelim mramorom.¹⁶

Izduženi centralni prostor, portici, zatim zabatna pročelja, lunetarni prozori, osmerostrana kupola — tipično su Presanijevi. Susrećemo ih na župnoj crvi u Privlaci, kao i na nekim neostvarenim projektima, a donekle i na crkvi Gospe od Ružarija u Kričkama.

Definirajući svoj izraz boravkom u Rimu od 1812. do 1815. godine,¹⁷ gdje proučava rimsku i etruščansku umjetnost i prihvaća Canovine estetske principe, Pre-

sani se oblikuje kao kreativna ličnost. U sv. Frani stvara minijaturni tlocrt, koji je sputan ugledanjima na grčko-rimske uzore. To je kombinacija hrama s dvostrukim antama i panteonske osmerostrane raščlanjenosti s kupolom. Iako se analizom mogu razlučiti navedeni elementi, djelo čini homogenu cjelinu simetričnog i proporcioniranog prostora, elegantnih klasicističkih linija.

Manje reprezentativna, ali sa skladno raščlanjenim zidnim masama, crkva sv. Marije u Privlaci lijep je primjer izvornog rješenja unutar klasicističkih kanona (sl. 13, 14, 15).

Nastala je na terenu stare ruševne crkve sv. Marije, čime su njezine dimenzije bile unaprijed određene.²⁰ Rušenjem stare crkve, koja je imala zvonik na preslicu, trebalo je uz novu planirati zvonik.²¹ Vjerojatno je Pre-

¹⁶ HAZ, Geografske i topografske karte Dalmacije i susjednih područja, br. 214 i 215.

¹⁷ Zgrada svratišta koja se vidi na litografiji danas je potpuno srušena. Postoji nacrt svratišta u Podpragu datiran 1840, a prikazuje jednokatnu građevinu, s pročeljne strane flankiranu dvostruko nižim prizemnim krilima. Pročelje prati zaobljenost ceste i ima konkavni oblik. Nacrt se nalazi u HAZ, spisi r.N., 1841. god., f. X/2, 28. I Presani je pisao o gradnji objekta: *«Con alcune fabbrichette contigue s'incamminò in tal modo un piccolo stabilimento, poco distante dal confine tra la Dalmazia e la Croazia il quale serve ai devoti, al comodo ed alla sicurezza dei passeggeri, e coi già fatti lavori più non può dirsi inospite quella situazione».*

¹⁸ HAZ, Protokol registrature Namjesništva, 1840. god., br. 6429. Za izradu poda kapele nabavljao se mramor s Brača.

¹⁹ G. B. Locatelli ovako opisuje Presanijev boravak u Rimu od 1812—15. godine: *«Roma dovea essere certamente l'ideale delle sue aspirazioni artistiche... Visse e strinse amicizia e accordo coi più distinti artisti e meritò Egli pure d'essere annoverato fra tanto sanno. Concorse al premio Canova nella Classe d'Architettura e ne riportò la palma nel 1815».*

²⁰ Prema *Bianchiju* (n. d., str. 178) prvo pregrađivanje crkve sv. Marije bilo je 1715. godine. U spisima r.N., 1833. god., f. IV/2, br. 1899 procjenjuje se trošno stanje crkve i potreba njezine obnove. U spisu datiranom 13. VI. 1832. iznose se primjedbe komisije na predloženi projekt, kako bi se smanjenjem broja prozora i izradom tanjih zidova uštedilo oko 400 forinti. Sveukupni trošak bi iznosio 4 897:28 forinti. Iako je, znači, projekt postojao već 1832, gradnja je počela tek 1836.

²¹ HAZ, navedeni spis: *«Finalmente che colla demolizione della chiesa attuale andrà de essere pure demolito il campanile, che fù già costruito ad uso Romano sopra la facciata, e perciò converrà progettare che le nuova chiesa venga provveduta di tale necessario oggetto».*

sani predvidio njegovu gradnju na onom istom mjestu gdje se nalazi današnji betonski zvonik, koji su mještani izgradili nakon II. svjetskog rata. Iako je projekt nastao ranije, crkvu datiramo u 1836. godinu kad je otpočeta gradnja.

Sv. Marija je smještena na nekadašnjoj periferiji sela, i upravo iz tog razloga s vremenom se našla na glavnoj prometnici, danas asfaltnoj cesti, na neograđenom, brisanom prostoru. Takav njezin smještaj povećao je sugestivnost zbijenih i sažetih oblika njezine siluete.

Centralni tlocrt izduženog osmerokuta razveden je pravokutnim produženim narteksom sa zapadne strane, odnosno svetištem, s pripadajućom polukružnom apsidom, sa suprotne strane. U malom narteksu simetrično su postavljeni krstionica sa zapadne, a s istočne zavojito drveno stubište, koje vodi na pjevalište. Dok je izduženi oblik izvana umanjen stepeničastim nivoima krovišta, unutrašnjost je potpuno centralna s dominantnim središnjim, osmerokutnim dijelom (sl. 15).

Nad malom glatkom bazom diže se zapadno pročelje, koje je kao i svetište, niže od središnjeg broda i završava zabatnim krovištem, koje naliže na istaknuti, profilirani krovni vijenac, stvarajući uvučeni timpanon. Vrata imaju visoko postavljeni arhitravni istak. Jedini ukras pročelja je horizontalna pravokutna kasetna (poravnana s plohom zida u obnovi 1976. god.) i tanka ukrasna traka pod krovištem, te kameni križ nad timpanonom.

Bočna pročelja glavnog broda zadržavaju lomljenu liniju osmerokuta, s glatkom površinom zida, koji se diže nad plitkom neprofiliranom bazom. Na dvostruko duljoj srednjoj stranici pročelja raščlanjena su s po jednom prozorskom osi. Profilacija krovnog vijenca svetišta, odnosno narteksa, nastavlja se u istoj visini s bočnim pročeljima, kao jedini ukras glatke zidne plohe.

Krovište na osam voda naliže na vijenac, a završava se kamenom kuglom. Polukružna apside slijedi perspektivno sužavanje od središnjeg broda, a njezin krovni vijenac je plitak i manje profiliran. Kroz apsidu se ulazi u zvonik.

Ograničena površinom i skromnim sredstvima Sv. Marija nema glomaznost župnih crkava, koje su se prema određenom tipu longitudinalne građevine u to vrijeme gradile u okolnim selima. Ona je, međutim, daleko bogatija svojim slobodno raščlanjenim centralnim prostorom, koji nije sputan antičkim prototipom. Njezina vrijednost je u načinu oblikovanja prostora, koji, iako poštuje simetriju i strogost linija, predstavlja vlastitu kreaciju.

U Kričkama kraj Drniša nalazi se još jedna Presanijeva crkva posvećena Gospi od Ružarija.²² Ne možemo je točno datirati. Prema jednoj katastarskoj izmjeri iz 1829. godine²³ ucrtan je tlocrt crkve, pa je ona prema

tome trebala nastati u prvim godinama Presanijeva boravka u Dalmaciji.

Sačuvani su perimetralni zidovi i zvonici crkve, dok je unutrašnjost urušena. Smještena je na maloj uzvisini, inače ravnog krškog polja (sl. 16). Longitudinalna je trobrodna građevina, čije su bočne lađe, prema ostacima, završavale bačvastim svodovima, a prema pisanju autora i glavna lađa je bila nadsvedena.²⁴ U tlocrtnu siluetu crkve ukomponirana su i dva zvonika pored apside.

Pročeljem dominira središnji zabatni rizalit, koji je raščlanjen sa četiri plitka toskanska pilastra (sl. 17). Portal vodi u malo predvorje, koje je također bilo nadsvedeno. Crkva je bila osvjetljena s po pet lunetarnih prozora na bočnim zidovima, a postojali su i bočni portali. Na istočnom pročelju rizalitno je naznačena središnja lađa iz koje se oblikuje polukružna apside. Na apsidu su tri lunetarna prozora, a sa strane je po jedan. Prema tragovima zidanja čini se da se na apsidu ispod navedenih otvora nalazio središnji kvadratni prozor, a po jedan prozor istog oblika se otvarao na krajevima bočnih lađa, tj. u prizemlju zvonika (sl. 18). Zvonici su podijeljeni u dvije zone s pomoću ukrasnog vijenca. U gornjoj su četiri lučno nadvijena prozora. Nad istaknutim krovnim vijencem dižu se segmentne četverostrane piramide.

Ova crkva se tlocrtno ne vezuje uz ranije opisane, iako postoje elementi za usporedbu, kao što je zabatno oblikovanje pročelja i osvjetljenje lunetarnim prozorima. Možemo je, međutim, usporediti s autorovim mnogo bogatijim nacrtom crkve, koju je predlagao da se izgradi na zadarskom groblju. Tu se ponavlja rizalitno zabatno pročelje, trobrodnost i vitki, bogatije raščlanjeni zvonik u središnjoj osi objekta. (sl. 8).

Tri opisane crkve građene su u skromnim uvjetima tadašnje provincijalne sredine i Presani se morao odreći bogate arhitektonske plastike i fine klasicističke štukature. U Dalmaciji nije imao prilike realizirati ta svoja sjećanja na rimske klasicističke ukrase, pa to susrećemo samo na nekoliko, već spomenutih, nacrtu za zadarsko groblje.

Međutim, upravo takve prilike, različite od onih u kojima se Presani oblikovao kao predstavnik tadašnjeg stilskog opredjeljenja, navele su ga na vlastita funkcionalna i estetska rješenja.

²² Prema Presanijevoj bilješci ruševina crkve u Kričkama odgovara opisu trobrodne nadsvedene građevine: »... per la chiesa di Kliske s'impiegarono 97 giorni lavorativi, dal giorno della prima pietra delle fondamenta sino al giorno in cui si pose l'ultima tegola del coperto. La chiesa è a tre navate, a volte reali, perchè non voteasi tegname, ...«

²³ HAZ, Mapped Catastali, Kriske, 181.

Tlocrt donosi vanjske obrise građevine i naziv B. V. del Rosario.

²⁴ Vidi bilješku 22.

Riassunto

IL CLASSICISTA VALENTINO PRESANI IN DALMAZIA

Il propagatore del classicismo a Zara (Zadar) più importante fu Valentino Presani. Nato a Udine (1788—1861), ha fatto le scuole a Bologna e a Roma. A Zara egli è stato direttore dei lavori pubblici dal 1826 al 1838. Allievo del Canova, Presani si richiama stilisticamente a B. Mazzoli, anch'egli educato a Roma, e attivo a Zara dal 1807 al 1812.

Le opere di Presani non spiccano per eccessiva rappresentatività, ma rivelano un senso per l'ambiente ben sviluppato, te-

nendo conto del materiale e dell'uopo. Sebbene egli abbia creato in gran parte progetti a scopo utilitario, tutti quanti hanno l'impronta d'equilibrio tra il volume e i piani e recano decorazioni classicistiche. Un posto particolare assumono le chiesette di Privlaka e del Velebit nelle quali il Presani realizza un piano centrale simmetrico, con tipiche finestre a semicerchio e con portico dorico nel tempio bebico.